

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 2, Sayı 3, Temmuz 2015, ss. 1-16.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 2, Issue 3, July 2015, pp. 1-16.

ISSN 2148-5704

MÜELLİFİ BİLİNMEYEN BİR MESNEVİ: *CÂN İLE TEN*

An Anonymous Masnavi: Soul and Flesh

Ramazan EKİNCİ*

Özet: Bu makalede yazarı bilinmeyen *Cân ile Ten* adlı mesnevinin şekil ve muhteva hususiyetleri ve dil özellikleri incelenerek eserin transkripsiyonlu metni ilk kez okuyucuya sunulmaktadır. Dil ve imla hususiyetleri göz önünde tutulduğunda eserin eski Anadolu Türkçesi dönemi metinleri arasına dâhil edilebileceği makalede tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Cân ile Ten*, mesnevi, dinî ve hikemî eserler, edebiyat

Abstract: This article examines the shape, content and language features of an anonymous masnavi, *Soul and Flesh*, and presents the transcription of the text in Latin alphabet for the first time. Considering the language and orthographic characteristics of Soul and Fresh, article assesses that masnavi belongs to old Anatolian Turkish texts period.

Key Words: *Soul and Flesh*, masnavi, sufi texts, religious texts, literature, poetry

Giriş

Arapça kökenli bir kelime olan “mesnevi” her beytinin mısraları kendi arasında kafiyeli, umumiyetle aruzun kısa bahirleriyle yazılan ve iki beyitten binlerce beyit hacmine kadar ulaşan nazım şeklinin adıdır.¹ Kelime her ne kadar Arapça olsa da “mesnevi” tabiri ilk olarak Fars edebiyatında kullanılmıştır.² Bilhassa kısa vezinlerle yazılması ve her beytin kendi içinde kafiyeli olması şairlere hem rahat hem de kolay anlatım imkânı sunmuş; böylelikle mesnevi, diğer nazım şekillerine nazaran daha fazla tercih edilir olmuştur. Dinî, hikemî ve ahlaki konulardan aşk maceralarına; tıp kitaplarından manzum sözlüklere; tarih kitaplarından şehrengizlere; muamma, lugaz gibi kısa nazım türlerinden uzun destan mevzularına varıncaya kadar pek çok alanda mesnevi nazım şekli kullanılmıştır.

Anadolu sahası Türk edebiyatının ilk yazılı örneklerine dikkat edildiğinde bu eserlerin kahir ekseriyetinin divanlardan ziyade mesneviler olduğu görülecektir. Şüphesiz bunda en mühim etken ilk dönem eserlerinin konularının daha çok dinî, ahlaki, tasavvufi, hikemî olması ve birçoğunun Farsçadan tercüme eserler olmasıdır.

Mesnevilerin birçoğu üzerinde müstakil çalışmalar yapılmış, tezler hazırlanmış, makaleler neşredilmiştir. Bilhassa bu nazım şeklini bir bütün olarak inceleyen çalışmaların ilki Âmil Çelebioğlu'nun doçentlik takdim tezi olarak hazırladığı “Sultan II. Murad Devri Mesnevileri” adlı çalışma daha sonraları *Türk Edebiyatında Mesnevi (15. yy. Kadar)* adıyla

* (Dr.), Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa/Türkiye, e-mail: ramazanekinci@hotmail.com

¹ Mesnevinin tarihi gelişimi için bkz. Ahmed Ateş, “Mesnevi”, *MEB İA*, Eskişehir 1997, C. 8, s. 127-133; Mustafa Çiçekler, “Mesnevi (Fars Edebiyatı)”, *DİA*, Ankara 2004, C. 29, s. 320-322; İsmail Ünver, “Mesnevi (Türk Edebiyatı)”, *DİA*, Ankara 2004, C. 29, s. 322-324.

² Bu nazım şekline Arap edebiyatında “müzdevice” adı verilmektedir.

yayımlanmıştır.³ İsmail Ünver, *Türk Dili Dergisi*'nin *Divan Şiiri* özel sayısı için hazırladığı “Mesnevi” makalesinde bu nazım şeklinin özelliklerini, bölümlerini, konularına göre tasnifini ve asırlara göre dağılımını ayrıntılı şekilde tetkik etmiştir.⁴ Ahmet Atilla Şentürk, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler* isimli doktora tezinde⁵ mesnevilerde tahkiyenin dışında edebî anlatımları ortaya koymuştur. Son olarak da Ahmet Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevi*⁶ adlı eseriyle Âmil Çelebioğlu'nun hazırladığı çalışmayı yeni neşirler vasıtasıyla genişleterek sonraki asırlarda yazılmış eserleri de değerlendirmiş ve bugüne kadar hazırlanmış bütün mesnevi çalışmalarını derli toplu şekilde ortaya koymuştur.

Mesneviyle alakalı yapılan ilk kapsamlı çalışmanın sahibi Âmil Çelebioğlu, her asrın mesnevilerini kendi içinde “müellifi ve telif tarihi bilinen mesneviler, müellifi bilinen mesneviler, müellifi ve telif tarihi bilinmeyen mesneviler” olarak üç kısımda incelemiştir. Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen mesneviler arasında *Mahşernâme*, *Hatun Destanı*, *Aremrem bin Musallat Cengi*, *Kıssa-i Kahkaha*, *Kıssa-i Mukaffa*, *Gazavat-ı Bahr-i Umman ve Sanduk*, *Hikâyet-i Temîm-i Dârî*, *Dâsîtan-ı İbrahim Edhem*, *Dâsîtan-ı Hz. İsa*, *Dâsîtan-ı Ahmed Harâmî* gibi eserleri sayar. Çelebioğlu bu eserlerin ait oldukları asırları, buldukları yazmanın kâğıt özelliği, dil ve imla hususiyetleri, istinsah tarihi vb. ipuçlarından hareketle tespiti çalışır.⁷ Bu çalışmada da yazarı ve yazıldığı zaman belli olmayan, elde bulunan karineler vasıtasıyla Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alındığı düşünülen *Cân ile Ten* mesnevisi incelenecektir.

Cân ile Ten

a) Eserin Adı

Eski Türk edebiyatı sahasında kaleme alınmış manzum ve mensur eserlerin çoğunun ismi, yazarları tarafından eser içinde özellikle bildirilmiştir. Ya eser ismi için bir şiir kaleme alınmış ve kitabın ismi zikredilmiş ya da şair ve yazarlar kitaplarının adını doğrudan bildirme yoluna gitmişlerdir. Bazı eserlerin isimleri ise doğrudan başlık olarak metnin başına derç edilmiştir. Umumiyetle bu tür uygulamalar metnin müstensihlerinin tasarruflarıdır. Makale konusu edindiğimiz yazarı bilinmeyen “Cân ile Ten” mesnevisinde de benzer bir kullanım söz konusudur. Yazarı, eserin ismini metin içinde göstermemiştir. Eserin adıyla alakalı olarak yazmanın başında “Hâze'l-Kitâbü Cân ile Ten” adı kayıtlıdır.

b) Yazılış Zamanı

Tıpkı eser adlarının metin içinde bildirilmesi gibi metnin yazılış tarihleri de klasik edebiyatımızda çeşitli şekillerde bildirilmiştir. Yazar eserin yazım tarihini bazen metnin mukaddimesinde, bazen de hâtimesinde belirtir. Kimi zaman da metnin adı aynı zamanda ebced hesabıyla eserin yazım tarihini gösterir.⁸ Kimi eserlerde ise müellif eserin sonunda metnin bitiş tarihini doğrudan söyler. “Cân ile Ten” mesnevisinin yazım tarihine dair metin içinde herhangi bir ifade yer almamaktadır. Metnin sonunda yer alan istinsah kaydında şu ibareler mevcuttur: “Temmetü'l-kitâb bi-^c avni'llâhi'l-Meliki'l-Vehhâb evâhîrî'r-Receb 1194⁹”

³ Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi (15. yy. Kadar)*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999.

⁴ İsmail Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili Dergisi*, *Türk Şiiri-Divan Şiiri*, S. 415-416-417, Ankara 1986, s. 429-563.

⁵ Bu tez daha sonra yayımlanmıştır. Ahmet Atilla Şentürk, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler*, Kitabevi Yay., İstanbul 2002.

⁶ Ahmet Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevi*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2013.

⁷ Bkz. Çelebioğlu, age, s.140, 155.

⁸ Bu konuda örnek olarak Ahdî'nin “Gülşen-i Şu'arâ”sı, Şeyhî Mehmed'in “Vekâyi'ü'l-Fuzalâ”sı ile Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin'in “Tuhfe-i Hattâfîn”i gösterilebilir. “Gülşen-i Şu'arâ”nın yazım tarihi 971'dir, eserin adının ebced değeri 971'dir. “Vekâyiü'l-Fuzalâ”nın yazım tarihi 1130'dur, eserin adının ebced değeri de 1130'dur. “Tuhfe-i Hattâfîn”in yazım tarihi 1202'dir, ibarenin ebced hesabına göre sayı değeri yazım tarihi 1202'ye eşittir.

⁹ Metnin sonundaki istinsah kaydı kısmen silik vaziyettedir. “1114, 1164 ve 1194” olarak okunmaya müsait bu kaydın tam olarak tespiti mecmuada yer alan diğer eserlerdeki temmet kayıtları vasıtasıyla yapılmıştır. Mecmuadaki diğer eserlerin de sonunda da aynı temmet kaydı yer almaktadır ve mecmuanın tamamı (Muhammediye'den alınan

Eserin yazımında dil bilgisi kurallarına uyma, kafiye ve vezne dikkat etme hususlarındaki dikkatsizlikler, satır atlamaları metnin müstensih hattıyla kaleme alındığını göstermektedir. İstinsah kaydındaki 1194 yılının receb ayı, miladi olarak Ağustos 1780 tarihine tekabül etmektedir. Bu kayıt bizlere eserin XVIII. yüzyılın sonlarında istinsah edildiğini gösterir. Metin üzerinde yapılacak incelemede görülecektir ki gerek eserdeki kelime kadrosu gerek dil bilgisi kaideleri ve aruz kullanımındaki hatalar “Cân ile Ten” mesnevisinin eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden olabileceği izlenimini uyandırmaktadır.¹⁰

c) Eserin Nüshası

Eserin bugün itibarıyla bilinen yegâne nüshası Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 3576 numara kayıtlı mecmuanın içindedir. Yurt içi ve yurt dışındaki yazma eserlerin bulunduğu kütüphane kataloglarında yapılan incelemede metnin başka nüshasına ulaşılamamıştır.

Mecmuanın tamamen yıpranmış ve sırtı dağılmış kahverengi bir deri cildi vardır. Kahverengiye yakın âbâdî bir kâğıda nesih hat ve siyah mürekkeple yazılmış metinde başlık ve tekrar beyitlerinde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Her yaprakta satır sayısı değişmektedir.

Mecmuanın 1b-20b varakları arasında “Hâze’l-Kitâbü Risâle-i Du‘â” adıyla kaydedilmiş mensur bir eser yer alır. Ardından namaz sonrası okunması gereken Arapça bir dua yazılmıştır. Bu eserde namaz çeşitleri (nafîle namaz, teravîh namazı, hacet namazı vb.) ve Hz. Peygamber ve sahabelerin bu konu hakkında bildirdikleri anlatılır. Yukarıdaki temmet kaydının aynısı bu bölümün sonunda da yer alır.

Mecmuadaki ikinci eser 21a-49b varakları arasında yer alan “Hâze’l-Kitâbü Risâle-i Namâz” başlığıyla kaydedilmiş mensur bir eserdir. “Mesele” başlığı altında namaz ve mescit adabıyla alakalı sorulara Hz. Peygamber’in sözlerinden derlenmiş cevaplar verilir. Yukarıdaki temmet kaydının aynısı bu bölümün sonunda da yer alır.

50a-50b’de ise *Muhammediye*’den alınmış 12 beyit vardır. Makale konusu edilen *Cân ile Ten* mesnevisi ise 51a-56b varakları arasında bulunmaktadır.

d) Şekil ve Muhteva Özellikleri

Cân ile Ten adlı eser, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Sehven nakarat beyitlerinden birinin unutulduğunu düşündüğümüz eser, bu beytin ilavesiyle beraber 138 beyitten meydana gelmektedir. Dinî ve hikemî mesnevilerin bazılarında da olduğu gibi bu eserde de şiiriyet arka planda tutulmuş, verilmek istenen öğüt ve hikmet öne çıkarılmıştır. Gerek bu hassasiyetten gerekse eserin yazarının şiir sanatında fazla mahir olmadığından metin boyunca birçok kafiye ve aruz kusuruna rastlanmaktadır:

Mertebesine göre ol cânlaruñ
Ma~~k~~amları var turacağ anlaruñ (7)

Yâ Şa‘ bānuñ on beşine ireler
Yâ Ramažānuñ her gicesi göreler (55)

Her kaçan bayram giceleri gele
Leyle-i Berāt ü Leyl-i Qadr gele (76)

Cân ile Ten kafiye ve redif yönünden tetkik edildiğinde, kafiye ve rediflerin çeşitli kusurlar barındırmakla beraber çoğunun Türkçe olduğu görülecektir. Arapça ve Farsça kelimelerle yapılmış kafiyelere nadiren rastlanır:

12 beyit hariç) aynı hatla yazılmıştır. 20b ve 49b’deki temmet kayıtlarında “Temmetü’l-kitâb bi-‘avni’llâhi’l-Meliki’l-Vehhâb evâhirü’r-Receb 1194” ibaresi yer almaktadır. Buna istinaden bu mesnevinin temmet kaydının da 1194 olduğu düşünülmektedir.

¹⁰ Dil özellikleri bahsinde bu iddia delillendirilmeye çalışılacaktır.

Rāviler eydür ki insân ölseler (6)
Tenlerinden cānları ayrılısalar

Varalum tenlerimüzi görelüm
Her birinüñ hâşırını şoralum (11)

Ayrıca metin boyunca kısmen cinaslı kafiye ve sıklıkla da tunç kafiye yer verilmiştir:

Nice kodı gitdi anlar **yerini**
Anca senüñ geçdi günüñ **yerini** (73)

Yine kırkıında gelürler bir **dañi**
Diñle ne görüp ne dirler ey **añi**

Eyüde ey hatun çü geldüñ **yerüme**
Yār benümken erüm didüñ **erüme** (90)

Pes zelil olup tazarru' **ideler**
Boynun egüp dönüben pes **gideler** (108)

Manzum eserlerin genelinin ahenk unsurları arasında yer alan asonans ve aliterasyonlar dikkatli bir şekilde kullanılmamıştır. Bölümler arası geçişte nakarat da diyebileceğimiz şu tekrar beyitlerine yer verilmiştir:

Āli evlādı seversen dünyede
Vir şalavāt ' aşıkāne Añmede

Raħmetu'llāhdan süresin çok şafā
Vir şalavāt Muştafāya ey abā

Raħmet olsun cāniñuz bulsun hayāt
Vir şalavāt ber-resül-i kā'ināt

Metin muhteva açısından incelendiğinde klasik eser tertibi hususiyetlerinin bazılarının göz ardı edildiği görülür. Başlığın altında bulunan besmelenin ardından manzum bir besmelenin de yer aldığı metinde ikinci beyitten itibaren asıl konuya girilir. Bu hâliyle eser, uzun bir mesnevinin hulasa edilmiş şekli hüviyetindedir. Zira eserde hamdele, salvele, sebab-i telif kısımları bulunmamaktadır. Ayrıca konular arasındaki geçişlerde kopukluklar görülmektedir.

İkinci beyitte yazar okuyucusunu asıl konuya hazırlayarak eserine giriş yapar. İnsanların öldükten sonra ruhlarına neler olacağını ve kabirde tenlerinin nasıl azap çekeceğini duyduklarına istinaden şu şekilde anlatmaya başlar:

Kişi öldükten sonra ruhu teninden ayrılacak ve mertebesine uygun olan makama çekilecektir. Ölümün üzerinden geçen üçüncü, beşinci, yedinci, dokuzuncu, onuncu ve kırkıncı günlerde ruhlar Allah'ın huzuruna çıkarak kabirdeki tenlerini ziyaret etmek, ne durumda olduklarını görmek üzere izin isterler. İstekleri Allah tarafından kabul edilen canlar, tenlerini ziyaret için kabirlerine giderler.¹¹ Ruhların bazıları tenlerini gayet iyi şekilde bulurlar. Bunların kabirleri cennet bahçelerine dönmüş, etrafı güzel kokular sarmıştır. Bu tenlerin ruhları gördükleri manzaradan dolayı memnun olurlar. Bu kısımdan sonra nakarat bölümü yer alır.

Yazarın asıl anlatmak istediği husus, dünyada kötü fiiller işlemiş günahkâr kimselerin vücutlarının hâlini bildirmek olduğundan hayırlı amel sahibi kimselerin tenlerinin vaziyetinden kısaca bahsetmiştir. Metnin esas konusunu teşkil eden dünyada fitne ve fesatla meşgul olmuş ve tevbe etmeden vefat etmiş; hayvanlar gibi yiyip içmiş ve dünya nimetlerine kendini kaptırıp ahiret hayatını unutmuş kimselerin ruhlarının tenlerini ziyaretleri esnasında gördükleridir. Yazar bilhassa bu kişilerin dünyadayken sürdükleri zevk ve safadan bahsederek içinde buldukları

¹¹ Metinde bu ilk ziyaretin tam olarak kaçınıcı günde (3., 5., 7., 9., 10. gün) gerçekleştiği bildirilmemektedir.

vaziyetle karşılaştırmalar yapar. Giydikleri kaftanlar ve güzel kıyafetler yerine şimdi üzerlerinde bir kefen kalmıştır. Naz ile salınarak yürüyen zarif bedenleri, türlü nimetlerle besleyip taze hamamlarda yıkadıkları, soğuktan ve sıcaktan korudukları vücutları kabirde şişmiş ve kokmuştur. Bembeyaz olan vücutları kapkara olmuş, ağız ve burunlarından kötü sular akmakta, kabirlerine böcekler, yılanlar girip çıkmaktadır. Bu manzarayı gören canlar üzülen tenlerine seslenir ve dünyadaki güzel günlerinin geride kaldığını bildirerek makamlarına çekilir. Böylelikle ruhların tenlerini görmek üzere yaptıkları ilk ziyaret tamamlanır.

İkinci ziyaret ölümün üzerinden geçen kırkıncı günde olur. Tenlerini görmek isteyen canlar, tekrar kabirlerine gelir. Saç, kaş ve kirpiklerinin döküldüğünü, yüzlerinin belirsizleştiğini, derilerinin kuruyarak sinirlerinin dağıldığını gören canlar ağlayarak geri dönerler. Böylelikle ikinci ziyaret tamamlanır.

Üçüncü ziyaret ölümün üzerinden bir yıl geçtikten sonra gerçekleşir. Canlar kabirlerine vardıklarında tenlerini çürümüş vaziyette görürler. Kemiklerinin birbirlerinden ayrıldığını, etlerinin tamamıyla kurduğunu görür üzülen ve ağlayarak tekrar makamlarına çekilirler.

Dördüncü ve son ziyaret canların dünyada bıraktıkları evlerini ziyaret etmesidir. Ruhların kimisi dostlarının ne vaziyette olduğunu; kimisi anne, baba, çocuk, kardeş gibi aile fertlerinin ne durumda bulduklarını görmek isterler. Allah'ın izin vermesiyle aradaki bütün perdeler kalkar ve ruhlar buldukları makamlarından evlerini ve sevdiklerini görürler. Ardından nakarat kısmı gelir. Bundan sonra yazar nasihate başlar. İnsanın bütün sevdiklerini geride bırakmak zorunda olduğuna değinir. Müminlerce kutsal kabul edilen bayram geceleri, Berat kandili ve Kadir gecesinde Allah ruhlarla tekrar izin verir. Onlar da yeniden ailelerini ziyarete gelirler. Kiminin karısı başka bir erkekle evlenmiş ve çocukları boyunlarını bükerek babalarının yerini sorar. Kiminin kocası başka bir kadınla evlenmiş ve çocukları üvey anne elinde sıkıntılar çekmektedir. Kimiyse hem yetim hem öksüz kalan çocuklarının perişan vaziyetlerini müşahade eder. Yazar burada yetimleri sevindirmenin, onları koruyup kollamanın faziletine ve sevabına değinir. Bu bölümden sonra ana-baba hakkının ehemmiyetine yer verilir. Onlara hayır dua etmenin gerekliliğine değinilir. Henüz hayatta iken ölümü hatırlayıp, hazırlık yapmak gerektiği ifade edildikten sonra dua kısmı gelir. Kitabın yazarı, okuyucusu ve müstensihisi için Allah'tan rahmet dilenerek eser tamamlanır.

e) Dil Özellikleri

Osmanlı sahası edebî eserleri göz önünde tutulduğunda manzum olanların dili genelde mensur eserlere nispeten daha sade olduğu görülmektedir. Manzum eserlerde kendi içinde gerek Arapça-Farsça kelime ve terkiplere çokça yer verme gerek edebî sanatları sıklıkla kullanma gibi yönlerden kendi içlerinde sade ve sanatlı eserler olarak gruplandırılabilir. Bilhassa mesnevi türü eserlerde tahkiye ön planda tutulduğundan sanat kaygısı yer yer göz ardı edilmiştir.

Cân ile Ten adlı mesnevîde de kullanılan dile dikkat edildiğinde oldukça sade bir dil ve sanattan uzak basit bir anlatımın olduğu göze çarpmaktadır. Metinde çok fazla aruz kusuru olması; Arapça-Farsça kelimelerin oldukça az bulunması, klasik dönem Osmanlı Türkçesi metinlerine göre arkaik sayılabilecek kelimelerin sıklıkla kullanılması ve Eski Anadolu Türkçesi gramer kaidelerine uygun şekilde çekimlenmiş kelimelere yer verilmesi, bu mesnevinin tam olarak hangi asırda yazıldığı belirlenemese de Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alındığını düşündürmektedir. Bilhassa şu örnekler bu iddiamızı kuvvetlendirmektedir:

İşit imdi cân ile ten hâlini
Kanda **ilte** işbu cânlar tenini (2)

Yügrüşüp çün anlar kabre ireler¹²
Başup anda tenlerini göreler (15)

Kağşayup a' zâlarından her biri
Tağılıp kırımış siñirlerinden deri¹³ (46)

Dükelü yatur bu cânlar görür
Ağlaşup her biri zârılık kılar (52)

Cânlara destür olıcağuz eve
Yügrüşüp segirdüşüp ive ive (78)

Yazıcağ diyene karşı **yemgürür**
Gözlerine kanlı yaşlar **şamzırur** (99)

Ger anuñ sen çarnıcuğun toyrusuñ
Yâ aña sen bir gölmek **geyüresüñ** (110)

Sen de bir gün **bencileyin** ölesin
Öliceğ soñra peşimân olasin (134)

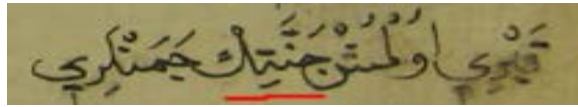
Varısar maqâmlarına her biri
Döne cânlar tenleri kıla giri (8)

Ba' zı cân tenine nazâr **kılısar**
Tenlerini hoş huzürda **göriser** (16)

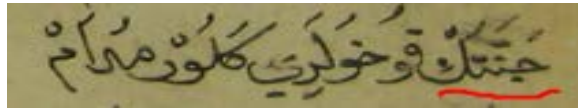
Yine **koyuban** gide[ler] tenleri
Vara maqâmına yine cânları (53)

Meger unutduñ ola anları sen
Zira hiç âh eylemezsin **añuben** (74)

Harekeli metinlerin çoğunda, müstensihlerin harekeleme işlemi genellikle beyti ya da satırı tamamladıktan sonra yaptıkları bilinmektedir. Bu işlem esnasında müstensihler bazen dalğınlık sebebiyle bazen de bilinçli olarak kendilerinden asırlar evvel yazılmış bir metnin dilini, kendi yaşadıkları dönemin diline uygun vaziyete getirmişlerdir. Bu tür tasarruflara *Cân ile Ten* mesnevisinde sıklıkla rastlanır. Öyle ki müstensih aynı kelimenin sonundaki ekleri bir beyitte yuvarlak okunacak şekilde harekelerken başka bir beyitte düz okunacak şekilde harekelenmiştir:

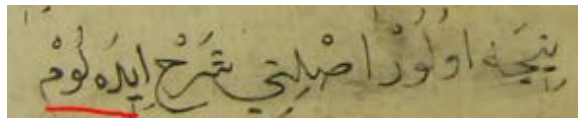

(16)

(17)

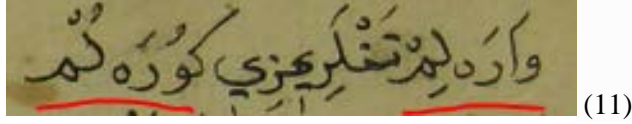
1. çokluk şahıs eki bazı beyitlerde yuvarlak okunacak şekilde bazı beyitlerde ise düz okunacak şekilde harekelenmiştir:

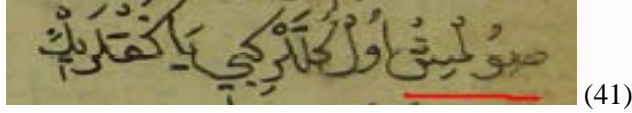
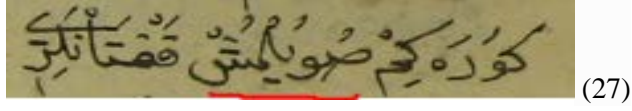
(5)

¹² Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

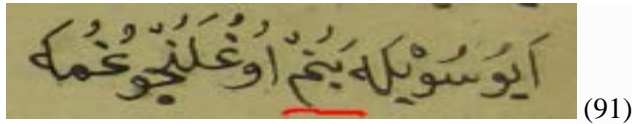
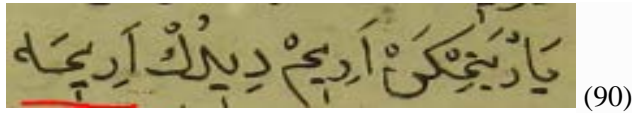
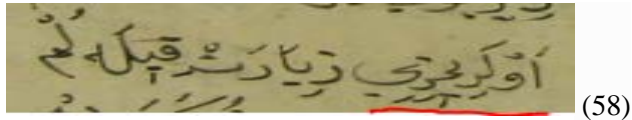
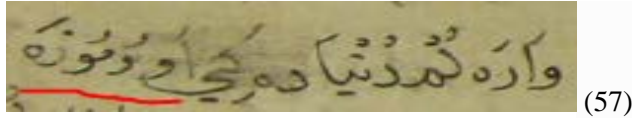
¹³ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

Öğrenilen geçmiş zaman eki kimi kelimelerde yuvarlak kimi kelimelerde düz okunacak şekilde harekelenmiştir:

1. teklik ve 1. çokluk şahıs iyelik eklerinin harekelenmesinde de çok fazla tutarsızlık vardır:

Cân ile Ten mesnevisinde bu örneklere benzer daha birçok harekeleme hatası (nazal n'lerin bazen düz bazen yuvarlak harekelenmesi gibi) bulunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde öğrenilen geçmiş zaman eki haricinde yukarıda örnek olarak sunulan eklerin tamamının yuvarlak okunduğu bilinmektedir.¹⁴ XVII. asrın sonu ve XVIII. asrın başlarından itibaren yuvarlaklaşmanın yerini ünlü uyumuna bıraktığı göz önünde tutulduğunda¹⁵, müstensihnin bazı kelimeleri yaşadığı asrın telaffuzuna uygun şekilde harekelediği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada yazarı bilinmeyen *Cân ile Ten* mesnevisi ele alınmıştır. Eserin şekil ve muhteva hususiyetleri incelenerek metnin ait olduğu dönem ortaya konmaya çalışılmıştır. Şiir dili itibarıyla çeşitli kusurları barındırmasına rağmen eserin dikkat çeken yönü konusudur. Klasik Türk edebiyatı dönemi eserlerinin birçoğunda ölüm teması, kıyamet ahvali, ahiret hayatı,

¹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1981, s. 31-36; Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi İstanbul 2000, s. 135-137.

¹⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hayati Develi (hızl.), *XVIII. yy İstanbul'a Dair Risâle-i Garibe*, Kitabevi Yay., İstanbul 1998; Hayati Develi "18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine", *Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, S. I, Gazimağusa 1998, s. 27-36; Yavuz Kartallıoğlu "Osmanlı Türkçesi'ndeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?" *Turkish Studies* Volume 3/6 Fall 2008, s. 449-470.

cennet ve cehennem vb. konular işlenmesine rağmen *Cân ile Ten* mesnevisinde bahsedilen mevzulara sıkça rastlanmaz. Yazar, ruhların bedenlerini ziyaret etmesi düşüncesinden hareketle meydana getirdiği eserinde konu itibarıyla özgün sayılabilecek bir tavır sergilemiştir. Dünyada hayırlı amel sahibi olanların öldükten sonra hem bedenleri hem de ruhlarının huzur bulacağını bildiren yazar, ömrünü kötü fiiller işleyerek tüketen; bozgunculuk çıkartarak fitneye sebep olan ve dünya nimetlerine kendini kaptıran günahkârların ise öldükten sonra hem kabirlerinde bedenlerinin hem de Allah huzurundaki ruhlarının azap çekeceğini canlı tasvirlerle anlatmıştır.

HÂZE'L-KİTÂBÜ CÂN İLE TEN¹⁶

Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

- 1 Allah adı başlatalum bu söze
 Diñleyenler ' ibret alsun bu söze
 İşit imdi cân ile ten hâlini
 Kanda ilter işbu cânlar tenini
 İşbu halkuñ cümlesi çünkim ölür
 Diñle imdi cânlar[1] nice olur
 Yir içinde tenleri nice ola
 'Azab ile 'izzeti nice bula
- 5 Nice olur aşlını şerh idelüm
 Diñle biñden birini söyleyelüm
 Räviler eydür ki insân ölseler
 Tenlerinden cânları ayrılısalar [51b]
 Mertebesine göre ol cânlaruñ
 Maqâmları var tıracağ anlaruñ¹⁷
 Varısar maqâmlarına her biri
 Döne cânlar tenleri kıla giri
 Yine üç gün beş yedisinde¹⁸
 Hem toğuz on biri hem kırkında¹⁹
- 10 Destur ister Hağ Te'âlâdan bular
 Tenlerini varuban göre bular
 Varalum tenlerimüzi²⁰ görelüm
 Her birinüñ hâtırını şoralum
 Biz gidicek meyyit olmışlar idi
 Tenimüz²¹ toprağa şalmışlar idi
 Ten ile biz bir zamân yoldaş idük
 Cümle işde bilece hâldaş idük

¹⁶ Metnin transkripsiyonu yapılırken eklerin uyumu hususunda müstensihnin tasarruflarına bağlı kalınmamıştır. Doğru olduğu düşünülen şekiller metne dâhil edilmiş, müstensihnin hataları dipnotta bildirilmiştir. Metin tamiri yapılan kısımlar [] ile belirtilmiştir.

¹⁷ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

¹⁸ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

¹⁹ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

²⁰ Yazmada "varalım tenlerimizi"

²¹ Yazmada "tenimiz"

- Vire²² destür Haq Te‘âlâ anlara
Tenlerin arzûlayan ol cānlara
- 15 Yügrüşüp çün anlar kabre ireler²³
Bağup anda tenlerini göreler
- Ba‘ zı cān tenine nazār kılsar
Tenlerini hoş huzürda göriser
- Qabri olmuş cennetüñ²⁴ çemenleri
Şād ola cānlar göricek tenleri
- Cennetüñ koğuları gelür müdām
Hoş şafālar süre ol cānlar tamām
- Yanlarında ikişer hür²⁵ oturur
Yüzleri güneş [gibi] şu‘ le virür [52a]
- [Āli evlādı seversen dünyede
Vir şalavāt ‘ aşıkāne Aḥmede]
- 20 Raḥmetu’llāhdan süresin çok şafā
Vir şalavāt Muşafāya ey abā
- Raḥmet olsun cāniñuz bulsun ḥayāt
Vir şalavāt ber-resül-i kā’ināt
- Bir bizim gibi günāhkāruñ teni
Gele göre anda anuñ canı
- Şol utanmayup fesādlar işleyen
Tevbe kılmayup fesādlar işleyen
- Şol şıgır gibi yeyüp içüp yatan
Hey utanmaz gel berü Ḥakdan utan
- 25 Sevgüsini dünyenüñ berk eyleyen
Āḥiret aḥvālını terk eyleyen
- Anlaruñ da cānı cümleten gele
Tenlerini işidüñ nice bula
- Göre kim şoyulmuş²⁶ kaftānları²⁷
Şöyle boyına yaraşur tonları
- Şağlığında geydücegi tonları
Düğe komuş²⁸ evlerinde anları
- Bir kefene şarılmış şöyle yatur²⁹
Ne gölmek qalmış bularda ne ḥaşır³⁰
- 30 Göre kim anda ol zībā beden
Nāz ile ol şalınan dil-dār ten

²² Yazmada “vere”

²³ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

²⁴ Yazmada “olmuş cennetiñ”

²⁵ Yazmada “hoş”

²⁶ Yazmada “şoyulmuş”

²⁷ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

²⁸ Yazmada “komuş”

²⁹ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

³⁰ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

- Dürlü ni' metler yiyen nâzik teni
Tâzece hâmmânda ol yunan teni
- Şol şovukdan ıssıdan sakladuğün
Tenüm diyüp gice gündüz bekledüğün³¹
- Gövdeler şişmiş[miş] ü ço[h]mı³² imiş
Kıpçara olmış³³ ol aq cismi gümüş [52b]
- Ağzı ile burnuna daği baqar
Göre kim yeşil şaru şular aqar
- 35 Gözi kulaqdan aqar şaru şular
Kıbrine girür çıkıqar hayye keler
- Ağlayuraq eyde ey dostum beden
Añmaz idün aħir[en] bunları sen
- Kanı senün ol degirmi şüretün
Şüretinde kanı çeşm-i âfetün
- Kanı yay gibi ol germe qaşun
Kanı şol ağzındağı incü dişün³⁴
- Oq gibi ol qara kirpikler kanı
Aq yüzünde ol qara beñler kanı
- 40 Kanı ol fikr-i firâsetün kanı³⁵
Söylemekden qalmış ol bülbül dilün³⁶
- Şolmuş ol güller gibi yañaqlaruñ³⁷
Depsirüp yarılmış ol dudaklaruñ³⁸
- Nite bunuñ gibi söz diye canı
Çün varup bu hâlde bulalar teni
- Her birisi zâr u feryâd ideler
Yine dönüp ağlaşaraq gideler
- Yine kırkıında gelürler bir daği
Diñle ne görüp ne dirler ey aħi
- 45 Burnı³⁹ ağzı hep belürsüz yüzi qaş
Yüz şaqal kirpik dökülmüş gözi qaş
- Qağşayup a' zâlarından her biri
Tağılup qurmuş siñirlerinden deri⁴⁰
- Tenleri cânlar bu hâlde göreler
Çağırup qabr üzre girü turalar [53a]

³¹ Bu mısırada vezin aksamaktadır.

³² Yazmada "qomuş"

³³ Yazmada "olmuş"

³⁴ Yazmada "ağzındağı incü dişün"

³⁵ Bu beyitte kafîye uyumsuzluğu vardır. Beytin mânâsı göz önünde tutulduğunda her iki mısra arasında anlam birliğinin bulunmadığı görülür. Kanaatimizce müstensih sehven bir satır atlamış, böylece iki faklı beyitten birincinin ilk mısraı ile ikincinin son mısraı beraber yazılmıştır.

³⁶ Yazmada "diliñ"

³⁷ Yazmada "yañaqlaruñ"

³⁸ Yazmada "dudaklaruñ"

³⁹ Yazmada "burnu"

⁴⁰ Bu mısırada vezin aksamaktadır.

- Gide anlar ağlaşup zār kıllalar
Pes yılından şoñra girü geleler
- Görelen tenler kabirde çürümüş
Et siñirden gitmiş [ilig] kurumuş⁴¹
- 50** Şaç [u] şaçal dökülüp kalmış şafā
Şunları añlat nice ider şafā
- Ayrı olup yatur çeñeler kemügi
İncügi vü kılları [vü] kemügi
- Dükelü yatur bu cânlar görür
Ağlaşup her biri zārılık kıllur
- Yine koyuban gide[ler] tenleri⁴²
Vara maķāmına yine cânları
- Düşenbih gicesi Cum‘ a gicesi
Yā Recebūñ ilk Cum‘ a gicesi
- 55** Yā Şa‘ bānuñ on beşine ireler
Yā Ramazānuñ her gicesi görelen⁴³
- İki ‘ arfe giceleri kim ola
Yā iki bayram günleri gele
- Dir bu cânlar Hāķķa destūr vir bize
Varalum dünyādaki evümüze
- Evlerümüzi⁴⁴ ziyāret kıllalum
Andaki dostlar ne kıllur görelüm
- Kimi diye anacuğum göreyüm⁴⁵
Kimi diye babacuğum göreyüm⁴⁶
- 60** Kimi diye göreyüm⁴⁷ oğlanımı
Göresim geldi benüm ol cânımı [53b]
- Kimi eydür kızcağazum göreyüm⁴⁸
Kimi eydür kıardaşcuğum göreyüm⁴⁹
- Hāķ Te‘ ālā perdeleri götüre
Dostların durdukları yerden göre
- Her kişi evli evini görelen
Bir rivāyet daħi kim var görelen
- Cānlara Hāķ anda gör ne söyleye
Varuñ evlāduñuz[ı] görüñ diye
- 65** Āli evlādı seversen dünyede
Vir şalavāt ‘ aşıķāne Aħmede

⁴¹ Yazmada “kurumuş”

⁴² Yazmada “tenlerini”

⁴³ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁴⁴ Yazmada “evlerimizi”

⁴⁵ Yazmada “anacuğumu göreyim”

⁴⁶ Yazmada “babacuğumu göreyim”

⁴⁷ Yazmada “göreyim”

⁴⁸ Yazmada “kızcağazum göreyim”

⁴⁹ Yazmada “kıardaşcuğum göreyim”

Raḥmetu'llāhdan süresin çok şafā
Vir şalavāt Muştafāya ey abā⁵⁰

Raḥmet olup cāniñuz⁵¹ bulsun ḥayāt
Vir şalavāt ber-resül-i kā'ināt

Aç gözünü gör ne söylerüm⁵² saña
Bir firāḳdur hem sañadur hem baña

Ne ḥaberdür diñle imdi n'idesin
İşidicek döne döne yanasın

70 Kānı şol ocaḳ yanında derilen
Birbiri ile çekişüp darılan

Ol senüñ nāz ile besledüklerüñ⁵³
Bir zamān oğlum kızum didüklerüñ⁵⁴

Saña işit virem anlardan ḥaber
Ağlaya taş döğünesin sen meger [54a]

Nice ḳodı gitdi anlar yerini
Anca senüñ geçdi günüñ yerini

Meger unutduñ ola anları sen
Zīra hīç āh eylemezsın añubēn

75 Hīç bula mısın olara bir 'ilāc
Şimdi nevbet saña geldi gözünü aç

Her ḳaçan bayram giceleri gele
Leyle-i Berāt ü Leyl-i Ḳadr gele

Ḥaḳ Te'ālā ide yā ervāḥ size
Destür ola varuñ evleriñüze⁵⁵

Cānlara destür olıcağuz eve
Yügrüşüp segirdüşüp ive ive

Çünki cānlar evlerine geleler
Dostları ḥāline naẓar ḳılalar

80 Ğayrı eve göçmiş⁵⁶ gitmiş kimisi
Ğayrı şehre göçmiş⁵⁷ gitmiş kimisi

Yaḳın ıraḳ cānlara hep bir olur
Ḳavmlerin ḳanda varsalar bilür

Ḳaḅı kim eve girürse bulalar
Ḥāllerini her ne ise bileler

Ba'zınuñ ḥatunun almış ğayrılar
Göre oğlancıklarūñ boynun eger

⁵⁰ Yazmada "Vir şalavāt rūḥ-i pāk-i Muştafā"

⁵¹ Yazmada "cāniñuz"

⁵² Yazmada "söylerim"

⁵³ Yazmada "besledüklerüñ"

⁵⁴ Yazmada "didüklerüñ"

⁵⁵ Yazmada "evleriñüze"

⁵⁶ Yazmada "göçmüş"

⁵⁷ Yazmada "göçmüş"

- Yerinüp anlar şorar ey anamuz
Söyle bizüm kıanı doğmuş⁵⁸ atamuz
- 85 Āh idüben anası eydür⁵⁹ oğul
Şimdi yir altunda çürimişdür⁶⁰ ol [54b]
- Başcıgazlar⁶¹ şararup bağıryanar
[Hem] gönülcükleri gözleri yaşar
- Ba' zı hatunlar da ölmüşler⁶² idi
Erleri bir dağı almışlar idi
- Ol ölince⁶³ hatunuñ cānı görür
Yerine bir gayrı hatun oturur
- Ol döge koyduğı ma' şümcalar
Gayrı hatun eline düşmüşceler⁶⁴
- 90 Eyüde ey hatun çü geldüñ yerüme⁶⁵
Yār benümken erüm didüñ erüme⁶⁶
- Eyü söyle benüm oğlançuğuma
Key şağın cevri itme ma' şümcuğuma⁶⁷
- Kerem eyle eyüce tut kızlarım⁶⁸
Toymamışdur baña ol kızularım⁶⁹
- Tā ki senden hoşnüd ola helālūñ⁷⁰
Hayr yād it kırı kıomağıl elūñ⁷¹
- Üveg analar işin sen işleme
Yetimlerüm acuyuban dışlama⁷²
- 95 Ba' z-ı yetimler de kalmışlar idi
Atası anası ölmüşler idi
- Ata ana cānları gelür görür
Ol yetimler boynun egmişler durur
- Şaçları taranmamış tonları kīr
Söyleseler kim döger kimi kaçır
- Āh idüben göğüslerin geçürür
Boynun egmiş yalımı alçağ yürür [55a]
- Yazıcağ diyene karşı yemgürür (?)
Gözlerine kıanlı yaşlar tamzırur

⁵⁸ Yazmada “doğmuş”

⁵⁹ Yazmada “eyder”

⁶⁰ Yazmada “çürimüşdür”

⁶¹ Yazmada “başcıgazları”

⁶² Yazmada “ölmüşler”

⁶³ Yazmada “ölince”

⁶⁴ Yazmada “düşmüşceler”

⁶⁵ Yazmada “yerime”

⁶⁶ Yazmada “benimken erim didüñ erime”

⁶⁷ Yazmada “cevri eyleme ma' şümcama”

⁶⁸ Yazmada “kızlarım”

⁶⁹ Yazmada “kızularım”

⁷⁰ Yazmada “helālūñ”

⁷¹ Yazmada “eliñ”

⁷² Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

- 100 Hem ta‘âm hem şadağa umar olar
Her kişinüñ eline bakar bular
Çün ta‘âm umarlar anlar hândan
Çaldılar öksüz atadan anadan
Çapuya sā’îl gel[ür]se her zamân
Çıkarar anlar idi bir pârça nân
Şimdi anlar öldi hayr uma gelen
Ol gice çapuda dilenci olan
Cân göziyle anlara her kim bakar
Şefqati[yle] anlaruñ bağrın yaçar
- 105 Hem bakarlar evladınıñ hâline
Evdeki bâkîlerüñ aḥvâline
Gönlüñüz ḥurrem-dür[ür] yâḥūd melül
Gözleri giryândur yâḥūd degül⁷³
Çün göreler elüñüzde nesne yoḡ
Olmaya anlara in‘âm azı çoḡ
Pes zelîl olup tazarru‘ ideler
Boynun egüp dönüben pes gideler
Şimdi bir görseler öksüz bî-sebîl⁷⁴
Yalın ayaḡ başı çaba key zelîl
- 110 Ger anuñ sen çarnıcuḡuñ toyurasuñ⁷⁵
Yâ aña sen bir gölmek geyüresüñ⁷⁶
Ḥacc u‘umre itmiş olursun hemîn
Añlagil bu sözlerüm ey yâr-ı dîn [55b]
Şād idüp sevündüresin anları
Yerlerinde râḫat olup cânları
Birazıcık nesne içün bir yetim
Bunca minnetler ide saña ‘azîm
Cehd idüp imdi sevindür anları
Gözle şol açık yalın çalanları
- 115 Al emânet her ki yetimleri⁷⁷ gör
Aç mıdur yalın mıdur ḫâlini şor⁷⁸

⁷³ Yazmada “degil”

⁷⁴ Yazmada “bir öksüz görseler bî-sebîl”

⁷⁵ Yazmada “toyurasañ”

⁷⁶ Yazmada “geyüresüñ”. Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

⁷⁷ Yazmada “emânet kim her yetimleri”

⁷⁸ Yetimleri korumak sevindirmek hususunda *Kur‘ân-ı Kerîm*’de şu âyetler yer almaktadır. Nisâ Sûresi 4/6: “Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin, eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin.” Duhâ Sûresi 93/9-10 “Yetimi sakın üzme, senden bir şey isteyeniyi azarlama!” Ayrıca Hz. Peygamber yetimlere iyi davranma hususunda şunları bildirmiştir: “Kim Müslümanların arasından bir yetimi yedirip içirirse bağışlanmayacak günahı dışında Allah onu elbette cennete koyar”. “Yetimin başını okşa, yoksulu doyur.” “Müslüman evler içinde en hayırlı ev, içinde yetime bakılan evdir.” “Sofralarında yetim bulunduran kavmin sofrasına şeytan asla yaklaşamaz.” Bkz. Rûdânî, *Cem‘u’l-Fevâid*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, C. 2, s. 179-180.

- Buñ deminde geliser anlar saña
 Hızr u İlyās olisar anlar saña
 Her dem atañ anañ için hayr du‘ā
 Eyle dā’im ola cevrine devā
 Üzeriñde anlaruñ haqdur haqı
 Sözlerüm haqdur inan Tañrı haqı
 Seni besledi oqutdı ol ata
 Sen de aña çok du‘ā kııl ey fetā
- 120 Pes gerekdür anları çok añasın
 Cānını ihsān ile şād idesin
 Yine geldük imdi ana haqkına
 Ol ana haqkı nedür işit yine
 Bir zamān karnında götürdi seni
 ‘Aqıbet dünyāya götürdi seni
 Gice gündüz seni çözdü beledi
 Cān [u] dilden seni sevdi diledi
 Uyudup hem arıdup [yudı seni]⁷⁹
 Besleyüp çün bu hale kōdı seni [56a]
- 125 Pes lazımdur ataya analara
 İdesin dā’im du‘ā sen anlara⁸⁰
 Hayr idersen ger atañ anañ için
 Bir gün ola ideler cānuñ için
 Sen de dünyādan gidicek ideler
 Cānuña⁸¹ hayır du‘ālar ideler
 İmdi fırsat elüñüzde var iken
 ‘Aqluñuz hem sizüñ ile yār iken
 Hayrıla unutmañuz çün anları⁸²
 Sizden uma gelür anuñ cānları
- 130 Gör hiç añar mısıñuz anı görür
 Cümle-i a‘zā ‘amelden hep qalır
 Dilimüz gözlerimüz il qapaya
 Çalışuruz evleri ive yapa
 ‘Aceb ol vaqt nice ola hālümüz
 Söylemekden qalıcaq[dur] dilimüz
 İmdi unutmayalum ölmekligi
 A‘malimüz ortaya gelmekligi
 Sen de bir gün bencileyin ölesin
 Öliceq soñra peşimān olasın

⁷⁹ Müstensih sehven bu mısranın son tefilesini yazmamıştır.

⁸⁰ Yazmada “Dā’im du‘ā idesin sen anlara”

⁸¹ Yazmada “cāniña”

⁸² Yazmada “Hayrıla çün unutmañuz anları”

135 Gör yarağũñ cehd idüp qable'l-memāt
Raḥmet olup cānuñuz bulsun ḥayāt⁸³

Bu kitābı yazdıran oqudanı
Raḥmetüñle⁸⁴ yarlığagıl yā Ğanī

Her ki diler raḥmeti çok qazana
Bir du'ā kılsun bu ḥaṭṭı yazana [56b]

Temmetü'l-kitāb bi-'avni'llāhi'l-Meliki'l-Vehhāb evāḥirü'r-Receb 1194
[Ağustos 1780]

Kaynakça

- Ateş, Ahmed, “Mesnevi”, *MEB İA*, Cilt: 8, Eskişehir 1997.
- Cân ile Ten*, Süleymaniye Ktp. Yazma Başlıklar 3576.
- Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevi (15. yy. Kadar)*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999.
- Çiçekler, Mustafa, “Mesnevi (Fars Edebiyatı)”, *DİA*, Cilt: 29, Ankara 2004.
- Develi, Hayati (hzl.), *XVIII. yy İstanbul'a Dair Risâle-i Garibe*, Kitabevi Yay., İstanbul 1998.
- Develi, Hayati, “18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine”, *Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, S. I, Gazimağusa 1998, s. 27-36.
- Kartal, Ahmet, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevi*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2013.
- Kartallıoğlu, Yavuz, “Osmanlı Türkçesi'ndeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?”, *Turkish Studies*, Volume 3/6, Fall 2008, s. 449-470.
- Özkan, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- Rûdânî, Cem 'u'l-Fevâid, Cilt: 2, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Şentürk, Ahmet Atilla, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler*, Kitabevi Yay., İstanbul 2002.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1981.
- Ünver, İsmail, “Mesnevi (Türk Edebiyatı)”, *DİA*, Cilt: 29, Ankara 2004.
- Ünver, İsmail, “Mesnevi”, *Türk Dili Dergisi*, *Türk Şiiri-Divan Şiiri*, S. 415-416-417, Ankara 1986.

⁸³ Bu beyitten sonra şu mısra gelmektedir: “‘Aşk ile diyüñ eş-şalâtü ve's-şalât’ Gerek ikinci mısraın bulunmaması gerek bu mısraın *Vesiletü'n-Necâf* tan alınmış olması sebebiyle bu mısra asıl metinden çıkartılmıştır.

⁸⁴ Yazmada “raḥmetiñle”